श्रौ० सू० १,६,२। ततोऽस्त्यर्थे मतुप् पूर्व्वस्य दीर्घः ओष्यावत् तद्युक्ते त्रि०। "तप्तघर्म्ममोष्यावन्तमत्रये" ऋ०१,११२,७

ओल पु० ओनत्ति आ+उन्द्-क नलोपे पृषो० दस्य लत्वम्।१शूरणे (ओल) इति ख्याते कन्दे।२आर्द्रे-त्रि० (भिजा) त्रिका०। ओलस्य गुणाः भावप्र०"शूरणः कन्द-ओलश्च कन्दलोऽर्शोघ्न इत्यपि। शूरणोदीपनोरूक्षः कषायः कण्डूकृत् कटुः। विष्टम्भी विशदोरुच्यः कफार्शः-कृन्तनोलघुः। विशेषादर्शसे पथ्यः प्लीहागुल्मविनाशनः। सर्वेषां कन्दशाकानां शूरणः श्रेष्ठ उच्यते। दद्रूणां रक्तपित्तानां कुष्ठानां न हितो हि सः। सन्धानयोगं सम्प्राप्तः शूरणोगुणवत्तरः" उक्ताः।

ओलज उत्क्षेपे इदित् भ्वा०पर०सक०सेट्। ओलञ्जति औलञ्जीत्। ओलञ्जाम्-बभूव आस चकार।

ओलड क्षेपे इदित् वा चुरा०उभ० पक्षे भ्वादि० पर०सक० सेट्। ओलण्डयति ते औलिलण्डत् त ओलण्डयाम् बभूव आस चकार चक्रे। पक्षे ओलण्डति औलण्डीत् ओलण्डाम् बभूव आस चकार।

ओल्ल पु० ओल+पृषो०। ओले शूरणे राजनि०।

ओष पु० उष-घञ्। १दाहे। "अग्निक्षाराभ्यामोषचोषपरीदाहाश्च भवन्ति"। "वैवर्ण्यतोदसुप्तत्वगुरुत्वौषसमन्वितौ" "तेषां चतुर्णामप्योषचोषपरीदाहधूमायनानि क्षिप्रोत्थान प्रपाकभेदित्वानि कृमिजन्म च सामान्यानि लिङ्गानि" सुश्रु०। २पाके च व्योषः ३क्षिप्रे न०निघ०।

ओषण पु०उष-ल्यु। कटुरसे (झाल) इति ख्याते १रसभेदे। गौ०ङीष्। ओषणी (पुडिया) २शाकभेदे स्त्री। "ओषणी कफवातनुत्" राजवल्लभः।

ओषधि(धी) स्त्री ओषः पाको धीयतेऽत्र ओष+धा-कि जातिविषयत्वाद् स्त्रीत्वे वा ङीष् ओषधी च। फलपाकान्ते व्रीहियवादौ स्थावरभेदे। ओषधिश्च स्थावरभेदो यथाह सुश्रुतः"तासां स्थावराश्चतुर्विधाः वनस्पतयो वृक्षा वीरुध ओषधयः। तास्वपुष्पाः फलवन्तो वनस्पतयः। पुष्पफलवन्तो वृक्षाः प्रतानवत्यः स्तम्बिन्यश्च वीरुधः। फलपाकान्ता ओषधयः" मनुरप्याह "उद्भिज्जाः स्थावराज्ञेया वीजकाण्डप्ररोहिणः। ओषध्यः फलपाकान्ता बहुपुष्पफलोपगाः। अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः। पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः। गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः। वीजकाण्डरुहाश्चैव प्रताना वल्ल्य एव च। तमसा बहुरूपेण वेष्टिताः कर्म्महेतुना। अन्तःसंज्ञाभवन्त्येते सुखदुःखसमन्विताः"। ओषधीनामुत्पत्तिः तन्निर्वचनञ्च" "तां (आहुतिम्) हैनां नाभिराधयांचकार केशमिश्रेव हास तां व्यौक्षदोषं धयेति तत ओषधयः समभवंस्तस्मादोषधयो नाम" शत०ब्रा० २,२,३,५ दर्शितम्। "ताञ्चाहुतिं तस्मिन्नग्नौ व्यौक्षत् अत्यजत् इदमाहुतिद्रव्यम् ओषं पक्वं कृत्वा धय पिबेति अग्नौ प्रक्षिप्तात्तस्मादोषधयः पृथिव्यां समभवन्"भा०। निरु०"या ओषधीः पूर्वजाताः" इत्येतामृचमधिकृत्य अन्याऽपि निरुक्तिर्दर्शिता "ओषधय ओषं धयन्तीति वौषत्येनाधयतीति वा दोषं धयन्तीति वा"। सर्वत्र पृषो०। भाग०३,१०अ०स्थावराणां षड्भेदा उक्ताः यथा"सप्तमो मुख्यसर्गस्तु षड्विधस्तस्थुषां चयः। वनस्पत्योषधिलतात्वक्सारा वीरुधोद्रुमाः। उत्स्रोतसस्तमःप्राया अन्तःस्पर्शा विशेषिणः" १९,२०,श्लो०। "मुखमेव मुख्यः प्रथमः मुख्यसर्गः तस्थुषां स्थावराणाम्। षड्विधत्वमेवाह ये पुष्पं विना फलन्ति ते वनस्पतयः,१ ओषधयः फलपाकान्ताः२, लता आरोहणापेक्षाः३ त्वक्सारा वेण्वादयः४ लता एव काठिन्येनारोहणानपेक्षा वीरुधः,५ ये पुष्पैः फलन्ति ते द्रुमाः६ तेषां साधारणलक्षणमाह ऊर्द्ध्वं स्रोत आहारसञ्चारो येषां ते तमःप्रधाना अव्यक्तचैतन्या अन्तःस्पर्शमेव जानन्ति नान्यत् तदप्यन्तरेव न बहिः, विशेषिणः अव्यवस्थितपारणामाद्यनेकभेदवन्तः" श्रीधरः। तत्र भैषज्योपयोगिनीः कतिचिदोषधीः सुश्रुतो लक्षणसहिता दर्शयामास यथा "अथ वक्ष्यामि विज्ञानमोषधीनां पृथक् पृथक्। मण्डलैः कपिलैश्चित्रैः सर्पाभा पञ्चपर्णिनी। पञ्चारत्निप्रमाणा या विज्ञेयाऽजगरी१ बुधैः। निष्पत्रा कनकाभासा मूले द्व्यङ्गुलसम्मिता। सर्पाकारा लोहितान्ता श्वेतकापोति२ रुच्यते। द्विपर्णिनीं मूलभवामरुणां कृष्णमण्डलाम्। द्व्यरत्निमात्रां जानीयाद्गोनसीं ३गोनसाकृतिम्। सक्षीरां रोमशां मृद्वीं रसेनेक्षुरसोपमाम्। एवंरूपरसाञ्चापि कृष्णकापोति४-मादिशेत्। कृष्णसर्पस्वरूपेण वाराही ५ कन्दसम्भवा। एकपत्रा महावीर्य्या भिन्नाञ्जनसमप्रभा। छत्रातिच्छत्रक६,७ विद्याद्रक्षोघ्ने कन्दसम्भवे। जरामृत्युनिवारिण्यौ श्वेतकापोतिसंस्थिते। कान्तर्द्वादशभिः पत्रैर्म्मयूराङ्गरुहोपमैः। कन्दजा काञ्चनक्षीरी कन्या ८ नाम महौषधी। करेणुः ९ सुबहुक्षीरा कन्देन गजरूपिणी। हस्तिकर्ण-